

## Fuster i Pla, dos homenots humanistes

Josep Maria CASASÚS I GURI  
Universitat Pompeu Fabra  
Institut d'Estudis Catalans

Joan Fuster, el nostre gran assagista, va fer unes precisions sobre el significat de la paraula *humanista* en un article que va publicar a la revista *Pont Blau*, una prestigiosa publicació de l'exili català a Mèxic. És un article que Joan Fuster va escriure sobre el poeta Agustí Bartra. En aquesta peça deia Fuster:

L'humanisme no suposa, ara, un vinculació erudita a les Humanitats, ni la tendresa romàntica per una Humanitat asèptica de tan abstracta com la pintaven. És l'home, l'home concret, front al qual prenen partit les ideologies i els mateixos homes, el qui s'erigeix, per fi, en única línia divisòria [entre metafísica i política]. (Fuster, 1952)

Tal com vaig fer en una reunió d'escriptors a València amb motiu del 75è aniversari del naixement de Joan Fuster (ell havia mort cinc anys abans), entraré en matèria amb un relat de circumstàncies sobre la primera trobada entre Josep Pla i Joan Fuster, seguint la narració que en va fer el mateix Pla.

Reporto, tot seguit, aquell episodi substancial i significatiu. Era un dia d'hivern de l'any 1959. Plovia a bots i barrals. Les terres baixes de València s'anaven tornant toves de tanta aigua que queia. La població de Sueca vivia aquell dia sota un estat permanent de ruixat. L'autobús va descarregar a la plaça un home amb gavardina, maleta i boina que dies abans havia rondat pel golf Pèrsic embarcat en un petrolier de bandera panamenya. Era Josep Pla.

Des de Ceuta, on l'havia deixat el vaixell, Pla havia saltat a Algesires, per passar després per Màlaga, Almeria i Alacant amb l'únic objectiu de visitar a una persona que ell només coneixia però que l'atreia per l'indubtable crèdit intel·lectual del personatge i per la qualitat extraordinària de la seva escriptura. Malgrat aquella pluja intensa que Pla anomenava un «desgavell climàtic», i que el va mantenir xop tota la jornada, el viatger que venia de l'Orient va persistir en la

seva idea de saludar personalment aquell escriptor que en aquells moments considerava, ras i curt, com un «home considerable». Pla va deixar l'equipatge a l'administració dels autobusos, i demanant demanant va arribar davant d'una casa a la porta de la qual hi havia una placa de llautó on hi deia «Juan de la Cruz Fuster. Abogado». Havent trucat, li obrí un home jove que Pla va descriure d'aquesta manera: «més aviat flac, vestit sumàriament de gris, una mica crispat de cara, els ulls sortits darrera d'uns vidres gruixuts de miop important, amb aquella expressió que volem donar entenent quan parlem d'una cara de pomes agres». Era el nostre Joan Fuster. A partir d'aquella trobada, Pla i Fuster encetaren una llarga relació personal, teixida per un espontani creuament d'afinitats i complicitats; però també de contrastos i dissonàncies. Josep Pla va convertir l'humanista Fuster en un del seus «homenots» (Pla, 1975), i Joan Fuster va saber veure en l'homenot Josep Pla el seu caire d'humanista.

No eren homes de la mateixa generació, però compartiren l'experiència d'atreure l'atenció de moltíssims lectors en una etapa decisiva de la nostra història.

L'opinió global que cadascun d'ells tenia de l'altre reforça aquest element de complementarietat i d'una certa transcendència dels dos personatges. Cada un d'ells era conscient de la missió que acomplia l'altre. Pla va dir de Fuster que havia estat, a València, el primer element pràcticament integrador, a gran escala, de la nostra àrea lingüística. I afegia Pla: «aquesta és la feina decisiva que hi ha a fer: crear la unitat de la nostra àrea lingüística. La finalitat única de l'anomenat renaixement català no és més que aquesta» (Pla, 1975). I Joan Fuster, per la seva banda, va escriure sobre Josep Pla: ha estat «el prosista català més llegit dels nostres dies», però també «una de les personalitats més importants i sòlides de la literatura catalana contemporània» (Fuster, 1985).

Si d'antuvi cal ponderar afinitats entre els dos personatges, les trobarem en la seva funció d'artífexs d'un ampli i ric univers de referents culturals per a molta gent dels diversos països de parla catalana. Però també per la seva condició comuna d'assagistes, periodistes i, en definitiva, humanistes. Els dos tingueren un paper determinant en els propòsits, de ressonàncies humanístiques, que Pla havia anomenat «renaixement català», és a dir, el renaixement centrat principalment en la recuperació lingüística i en la popularització, la democratització, del model de llengua normalitzat por Pompeu Fabra.

Però l'obra i el tarannà de Fuster i de Pla també representen un nou esforç, que ja havia intentat endegar el Noucentisme, de reprendre una Il·lustració com la francesa del XVIII, sempre pendent, i sempre frustrada, en llengua catalana. I anaven a pouar més enllà, en les deus d'un moralisme i d'un humanisme que aquí s'encarnava en ells de manera tardana dins el marc de la història cultural comparada.

Hi ha un autor que va influir clarament tant en Pla com en Fuster. Fou Montaigne. Tant l'un com l'altre es referien sovint a «el meu Montaigne». Els assaigs de

Montaigne, en versió original reeditada (Montaigne, 1962), era un llibre comú de capçalera. La influència d'aquell mestre dels recursos del pensament és evident en la concepció general i en alguns trets estilístics de les seves respectives obres. Però també es fa palesa aquesta influència en la configuració d'aquella part del seu univers que és comuna als nostres dos grans assagistes. Pla va escriure sobre Montaigne que tenia «una idea molt precisa de la insignificant posició que té l'home sobre la terra» (Pla, 1966). I Fuster va contrastar aquesta posició quan reafirmà que «l'home és la mesura de totes les coses».

Pla i Fuster conrearen l'assaig, en forma de llibre o en forma d'article, amb una afinada fidelitat als contorns canònics que, del Renaixement ençà, el gènere ha anat fixant en les preceptives literària i periodística. Era una fidelitat en les formes, però també en els temes i en els continguts. Tant l'obra planiana com la fusteriana conformen un ampli retaule de la diversitat d'interessos de l'home modern, en la línia mantinguda per l'humanisme europeu des del segle XVI.

Hi ha, tanmateix, més afinitats entre els dos autors. Pla i Fuster són hereus de Montaigne, però també introduïren a la nostra cultura el conreu d'una renovada articulística clàssica, a la manera del gran periodisme anglès del segle XVIII. Segons el meu parer, Pla i Fuster són els Addison i Steele de la nostra cultura, dos dels autors inclosos en una acurada antologia d'articulistes-assagistes anglesos (Williams, 1985).

I, tot i que Pla ho tractés d'amagar, el model periodístic d'Eugeni d'Ors, el més universal dels nostres articulistes —valoració que es desprèn de Wayne C. Booth (Booth, 1974) i D. C. Muecke (Muecke, 1969)—, va pesar notablement, si més no en un principi, en la concepció que un i altre tenien de la dimensió ètica, en el sentit aristotèlic (posar l'èmfasi en els receptors), del treball per a la premsa. Fuster admirava en Xènius el «treball perseverant i lúcid sobre la consciència col·lectiva de la gran massa de lectors del país». Per la seva banda, Pla, tot i assegurant que la influència orsiana fou molt marginal i superficialíssima en la seva formació, va confessar, en *El quadern gris* (Pla, 1966), que durant quatre o cinc anys va llegir diàriament el «Glosari» de Xènius a *La Veu de Catalunya*. No es pot dir, tanmateix, que Fuster i Pla escrivessin a la manera d'Ors. Pla, malgrat tot, fou tributari de Xènius quan es va iniciar en l'ofici. Fou Alexandre Plana, el seu mestre més directe en l'art articulística, qui va apartar Pla del camí orsià. Ens ho va deixar escrit el mateix Pla quan reporta que Alexandre Plana el va comminar un dia a apartar-se de la línia orsiana: «La literatura que es fa avui [li va dir Plana] és la literatura noucentista. Quan el senyor Ors la fa, encara pot passar. Però quan l'escriuen els seus deixebles, és literalment horrible». «Josep [digué Plana a Pla], t'has de separar d'aquestes coses.» Josep Pla va complir la recepta d'Alexandre Plana; i Joan Fuster també va saber espolsar-se a temps les brosses orsianes.

Tant en l'obra de Pla com en la de Fuster hi senyoregen els propòsits d'amenitat, el desig de fer-se entendre, el capteniment de fer-se entenedor i de ser llegit pel major nombre possible de públic. Això explica en part que escrivissin tant en català com en castellà, encara que aquest bilingüisme va venir imposat després de la guerra per la necessitat de viure de l'ofici sota la dictadura.

I no oblidem que hi ha una altra afinitat entre els dos autors que també ajuda a entendre aquest conreu de les dues llengües. Els dos optaren pel periodisme quan decidiren professionalitzar la seva dèria, la seva fal·lera, per l'escriptura.

Hi ha d'altres trets comuns entre Fuster i Pla: el seu escepticisme actiu i una certa mandra indultada que superen forçant els hàbits d'escriptura, i deixant moltes vegades que els amics els obliguin a escriure un llibre. Fuster, segons confessa en el llibre *Un país sense política* (Fuster, 1976), va escriure *Nosaltres, els valencians* (Fuster, 1962) per la pressió dels amics. I Pla va fer el seu llibre sobre Rússia (Pla, 1925) empès pels seus companys de la tertúlia de l'Ateneu Barcelonès.

Hi ha afinitats entre Fuster i Pla, però també notables diferències. Si més no, en allò que afecta el seu vessant periodístic, el que millor conec per la meua especialitat com a catedràtic universitari.

Josep Pla va desplegar el seu dilatat exercici del periodisme mitjançant diversos gèneres (reportatge, crònica, semblança, informe, enquesta, interview, crítica, article, fins i tot la gasetilla), la qual cosa, pel seu abast i per la circumstancialitat inherent, conforma una periodística molt rica, però certament desigual, amb resultats excel·lents, però també amb fallides. Joan Fuster, en canvi, va exercir un articulisme més lligat a una obra de pensament. L'articulística de Fuster és, sobretot, un periodisme d'idees, un periodisme concebut com una de les dimensions fonamentals del seu assagisme integral.

Si bé es cert que en Pla hi havia també, com he dit abans, la tradició de l'assagisme humanístic a la manera de Montaigne, cal advertir que el seu periodisme era més aviat d'interpretació impressionista de fets reals i d'observació òbvia i presentista de l'actualitat que no pas d'idees.

Pla fou un periodista més complet, en el sentit modern de l'ofici. I Fuster, no cal dir-ho, fou més intel·lectual. En Fuster hi ha una elaboració teòrica més personal, de recerca especulativa, hereva de la tradició recent encara en ell de la *Notícia de Catalunya* de Vicens i Vives (Vicens i Vives, 1962).

Fuster tenia reserves evidents sobre el periodisme informatiu o interpretatiu de Josep Pla. En un article a *Pont Blau* d'octubre de 1953 deia:

Són il·lusòries les pretensions d'objectivitat que constitueixen el fons de l'actitud de Josep Pla. Ni ell ni ningú no podrà evitar mai parlar o escriure d'una *situació* personal concreta, que condiciona subjectivament la pròpia visió del món i que, en última instància, és una situació més entre les infinites possibles. (Fuster, 1953)

En la mateixa peça Fuster, a propòsit de Pla, fa una incursió en el camp de la recepció dels textos periodístics. Deia Fuster en l'esmentat article de 1953 que «Josep Pla gaudeix de l'exhibicionisme de la vulgaritat; però ell sap millor que ningú que la *realitat* vulgaríssima deixa de ser vulgar quan, entre ella i el lector, s'intercala la forta personalitat d'un escriptor —d'un Pla, per exemple» (Fuster, 1953).

Dins d'aquesta mateixa línia d'especulacions sobre les relacions entre autor i lector, Fuster va escriure l'any 1984 en un article a *Qué y Dónde* (inclòs a *Notes d'un desficiós*):

Josep Pla solia advertir els seus lectors d'una amenaça permanent: «la cretinització general progressiva». És una manera de dir-ho com qualsevol altra. I Pla, que jo sàpiga, no havia estat ni un minut mirant un televisor. Doncs això: aquest perill. Sóc dels qui creuen que ningú no naix «cretí» (hi ha un llibre de Lo Duca sobre els «cretins»): esdevenim «cretins» gràcies a l'educació. Una «contraeducació» salvadora seria la que ens preparàs per enfrontar-nos a la televisió. (Fuster, 2017)

Hi ha diferències també en la respectiva petja que han deixat Fuster i Pla en els periodistes i assagistes de les generacions coetànies o posteriors a les seves.

Segons el meu parer, Fuster no va deixar deixebles en el sentit estricte del terme. Se'n desprèn d'uns textos del mateix Joan Fuster. Tot i el relleu del treball molt meritori d'Eliseu Climent en el món de l'activisme cultural, i el pes específic d'obres d'altres valencians, com Enric Sòria i Joan Francesc Mira, no s'atalaia ara en llengua catalana un assagista del braó i la capacitat de Joan Fuster, i, menys encara, que sigui alhora capaç de desplegar un articulisme tan precís, documentat, constant, agut i atent a la sensibilitat d'allò que hi ha de permanent en el temps present.

És cert, però, que alguns caires de la prosa periodística de Joan Fuster tenien un paral·lel en l'articulística del seu amic —i director durant uns anys— Manuel Ibáñez Escofet. En els anys del *Tele/eXprés* vaig gaudir del privilegi d'assistir a les tertúlies improvisades a la redacció d'aquell diari, o a l'hora de dinar quan Fuster venia a Barcelona. I goso dir que les afinitats articulístiques que copsem entre Joan Fuster i Manuel Ibáñez Escofet en l'estil, tan incisiu i vehement, i en l'adjectivació suggeridora i precisa, anaven igualades a d'altres afinitats de tarannà i de capteniment entre els dos periodistes, com eren, per exemple, l'enginy i l'agudesa en la conversa espontània.

Aquestes, però, són afinitats que també es donaven entre Joan Fuster i Josep Pla, a qui també vaig conèixer personalment en un sopar de Cap d'Any organitzat a Peratallada pel mateix Ibáñez Escofet. Per cert, en aquell àpat en una fonda d'aquell poble empordanès, Josep Pla, que es feia el desmenjat davant dels plats que li portaven, però també davant d'un grapat de periodistes novells que sèiem a taula, ens va etzibar —dirigint la mirada malèvola vers Ibáñez Escofet, el nostre director en el

diari *Tele/eXprés*— la següent ocurrència de murri mofeta: «Aquests joves deuen ser dels qui ho copien tot del diari *Le Monde*...». (Ell havia plagiat dels diaris francesos quan s'iniciava en l'ofici com a corresponsal de *La Publicitat* a París.)

De Pla tampoc no es pot dir que hagi tingut deixebles; però tampoc no es pot negar que la seva prosa, alguns dels seus recursos, com el mordent en el reportatge, o la intuïció domesticada a l'hora de triar temes per als articles, han influït, parcialment si més no, en diverses generacions de periodistes d'aquí, més joves que ell, com són els casos del mateix Joan Fuster i el ja esmentat Manuel Ibáñez Escofet, o els de Josep Maria Planes, Irene Polo, Carles Sentís, Josep Manyé (*Jorge Marín*), Nèstor Luján, Josep Maria Espinàs, i fins i tot de fora d'aquí com Miguel Delibes, Francisco Umbral, Mario Vargas Llosa (reconegut per ells mateixos); i entre periodistes de la meua ja vella generació trobem solucions planianes en algunes pinzellades de l'humorisme de l'obvietat de Quim Monzó, en els estirabots punyents i enginyosos de Ramon Barnils o en les descripcions plàstiques, imatjades, riques de lèxic, de Joan Barril.

Més enllà dels deixebles i els epígons del seu corrent, i del que puguin dir sobre ells investigadors i crítics, l'autèntica grandesa d'aquests dos homenots humanistes rau en l'aportació respectiva a la configuració de part de l'univers contemporani de la nostra sensibilitat col·lectiva genuïna.

Josep Pla i Joan Fuster han fet possible, junt amb altres elements de l'imaginari social, que en els territoris catalans hi hagi referents compartits, moltes vegades només latents en la memòria popular, que vertebrin una comunitat sense que calguin lleis, ni institucions, ni política.

## BIBLIOGRAFIA

- BOOTH, Wayne C. (1974). *A rhetoric of irony*. Chicago: The University of Chicago Press.
- FUSTER, Joan (1952). «Un poeta humanista». *Pont Blau*, núm. 1 [Mèxic], p. 15 i 17.
- (1953). «“Nocturn de primavera” de Josep Pla». *Pont Blau*, núm. 12 [Mèxic], p. 259-261.
- (1962). *Nosaltres, els valencians*. Barcelona: Edicions 62.
- (1976). *Un país sense política: Reflexions valencianes*. Barcelona: La Magrana.
- (1985). *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial, p. 257.
- (2017). *Notes d'un desficiós*. València: Institució Alfons el Magnànim. Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació.
- MONTAIGNE (1962). *Œuvres complètes*. París: Éditions Gallimard.
- MUECKE, Douglas Colin (1969). *The compass of irony*. Londres: Methuen.
- PLA, Josep (1925). *Rússia: Notícies de la U. R. S. S.: (Una enquesta periodística)*. Barcelona: Diana.
- (1966). *Obra completa*. Vol. 1: *El quadern gris*. Barcelona: Destino, p. 145.
- (1975). *Obra completa*. Vol. 29: *Homenots: Quarta sèrie*. Barcelona: Destino, p. 364.
- VICENS I VIVES, Jaume (1962). *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Destino.
- WILLIAMS, William Emrys (1985). *A book of english essays*. Londres: Penguin Books.